

**O‘ZBEK IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA ATROF- MUHITNI MUHOFAZA QILISH
USTUVOR MASALASI SIFATIDA****M.M. Tojiyeva**Qo‘qon Universiteti o‘qituvchisi
muhabbatxontojiyeva11@gmail.com

Annotatsiya. Tabiiy muvozanatni o‘zgartirmagan holda iqtisodiyotni rivojlantirish bugungi kunning eng dolzarb masalasidir. Ushbu maqolada ushbu muammo o‘rganilgan bo‘lib, tadqiqotchi tomonidan bu borada ilmiy izlanish olib borgan olib borgan olimlar ishlari o‘rganilgan. Shuningdek, muallif tomonidan statistika qo‘mitasi rasmiy sayti ma‘lumotlaridan foydalangan holda O‘zbekistonda atmosferaga chiqarilayotgan ifloslantiruvchi moddalar hajmi yillar hamda viloyatlar kesimida statistik tahlil qilinib, natijalar keltirilgan. Atrof-muhitni muhofaza qilish bilan birga iqtisodiy o‘rishni rivojlantirish bo‘yicha muallif tomonidan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: iqtisodiyot, biznes, tadbirkorlik, ekologiya, atrof-muhit.

Jahon miqyosida tabiiy resurslarni iste‘mol qilishning jadal o‘sishi va ishlab chiqarishning faollashuvi globallashuv jarayoni sharoitida milliy davlatlar chegarasidan chiqib ketgan va xalqaro tashkilotlarning sa‘y-harakatlarini talab qiladigan bir qator ekologik muammolarning kuchayishiga olib keldi. Global iqlimning o‘zgarishi, dunyo okeanlari va chuchuk suv manbalarining ifloslanishi, o‘rmonlarning tanazzulga uchrashi, biologik turlarning yo‘q bo‘lib ketishi – bular insoniyat oldida turgan eng o‘tkir ekologik muammolarning bir qismidir. Bugungi kundagi mamlakatlar orasidagi qurolli kurashlar olib borilishi ham sayyoramizdagi ekologik vaziyatni buzilishiga katta ta‘sir qiladi.

Mamlakatimiz aholisining iqtisodiy farovonligi va turmush sifatini oshirishda ekologik muammolarni hal etish muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston rivojlanayotgan mamlakatlar qatorida bo‘lib, iqtisodiyotni rivojlantirishda moliyaviy foydadan tashqari ekologik muhitni ham inobatga olgan holda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini shakllantirishga e‘tibor qaratilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda yalpi ichki mahsulot va aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromadlarning o‘sishi bilan atrof-muhitni muhofaza qilish va atrof-muhitni muhofaza qilish chora-tadbirlarini amalga oshirishga davlat xarajatlarining ko‘payishi kuzatilmoqda. Qancha chora- tadbirlar hamda mablag‘ sarflanishiga qaramay ekologik vaziyat noqulayligicha qolmoqda. O‘z taraqqiyotini oldindan uzoq muddatga ilmiy asosda rejalashtira oladigan va tabiiy muvozanatni o‘zgartirmasdan foydalana oladigan jamiyatgina taraqqiyotga erishadi.

Xorijiy olimlar A. Marshall va A. Pigu, keyinchalik R. Kouz rahbarlik qilgan institutsional maktab vakillari atrof-muhitga zararni salbiy tashqi ta‘sirlar deb ta‘rifladilar. D.X.Medouz, D.L.Medouz va J.Randersning “O‘shish chegaralari” asarlari atrof-muhitning o‘shib borayotgan ifloslanishi, tabiiy resurslarni iste‘mol qilish va jahon iqtisodiyoti rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganishga katta hissa qo‘shdi. Bu ish ilmiy jamoatchilikda katta rezonansga sabab bo‘ldi. G. Deyli (X. Dali) iqtisodiy o‘shish doimo atrof-muhitni ifloslantiradi va biosfera yukini oshiradi, degan fikrni qo‘llab-quvvatladi. Boshqa tadqiqotchilar V.Bekkerman va B.Barlett atrof-

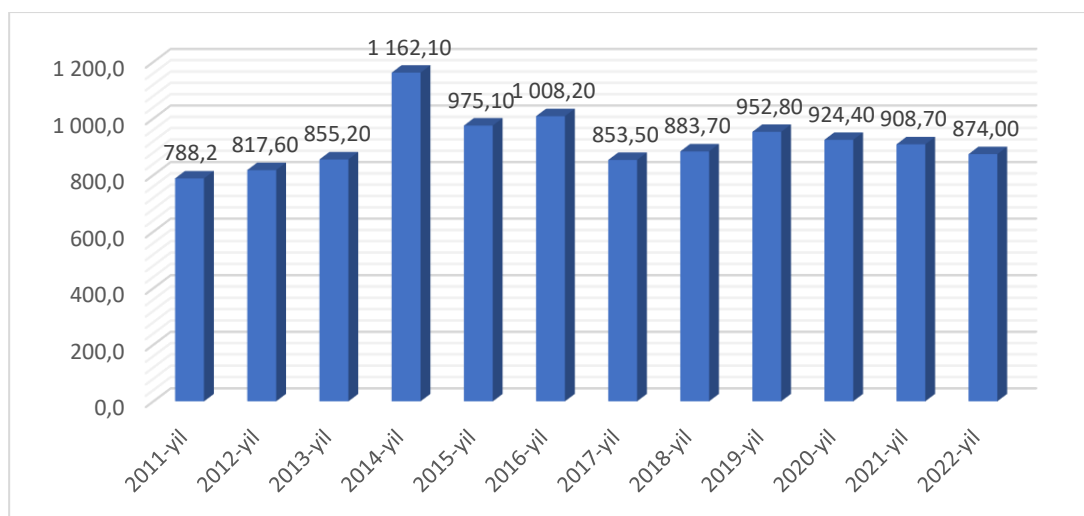
muhit sifatini yaxshilashning asosiy vositasi iqtisodiy o'sish ekanligini ta'kidladilar. Tabiiy resurslardan samarali foydalanish muammolari bilan shug'ullanuvchi Arskiy, A.L., Bobrov, S.N. Bobyleva, O.I. Malikova, K.V. Papenov va ularning asarlari makroiqtisodiy siyosatning ekologik muammolariga, barqaror rivojlanish ko'rsatkichlariga bag'ishlangan [2].

Bugungi kunda respublikamizda kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik subyektlari soni ortib borishi bilan ular mamlakat iqtisodiyoti rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Agar tadbirkorlik faoliyati nafaqat foyda topishga balki uning atrof- muhitga foydali bo'lishiga ham qaratilsa, jamiyat va davlat rivojlanishida, shuningdek ekologiya va insonlar salomatligi uchun juda yaxshi bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi hududida tabiatni muhofaza qilish bo'yicha bir qancha chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda, shuningdek, mamalakat ekologiyasi to'g'risida ma'lumolar Davlat Statistika qo'mitasi tomonidan ishlab chiqiladi. Respublikamiz viloyatlari, Toshkent shahri hamda Qoraqalpog'iston respublikasi uchun atrof- muhitga chiqarilayotgan zararli moddalar shuningdek muhofaza qilinadigan hududlar to'g'risida ma'lumotlar yillar kesimida rasmiy saytda berib boriladi.

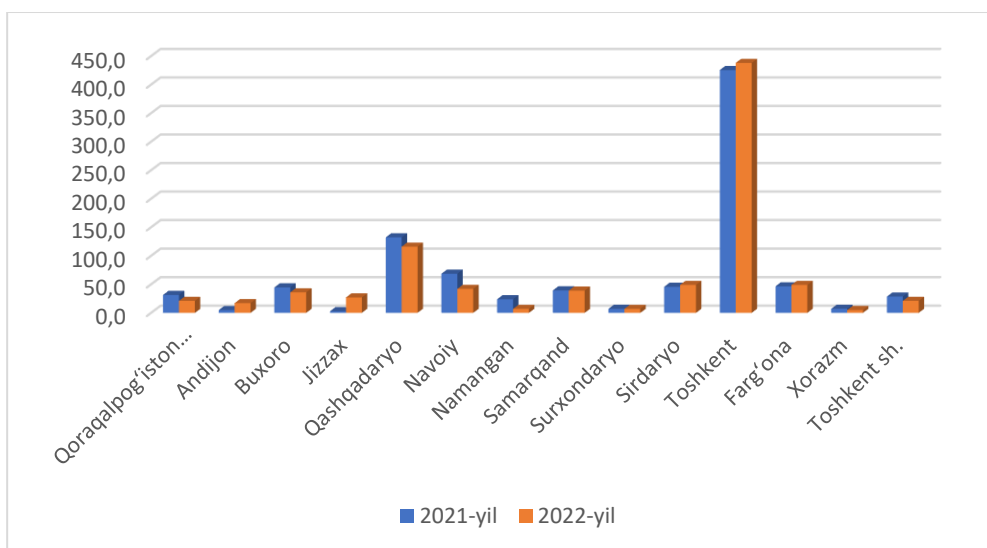
Rasmiy statistika ma'lumotlarga ko'ra, 2011- yildan 2022- yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasida va hududlarida mamalakat ekologik holatining o'zgarishi kuzatildi [1] (1,2-rasm).

1-rasm.

2011-2022 yillar kesimida atmosferaga chiqarilayotgan ifloslantiruvchi moddalar hajmi (ming tonna)

Ko'rishimiz mumkinki 2014- yilda eng ko'p 1162,1 ming tonna ifloslantiruvchi moddalar chiqarilganligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu ko'rsatkich 2022- yilda 874 ming tonnani tashkil etgan bo'lib, ushbu o'n bir yillikda atmosferani ifloslantirish ko'rsatkichlari yil sayin ortib bormoqda. Buning asosiy sabablari zamonaviy texnikalarni rivojlanib borayotganligini, shuningdek respublikamiz aholisi tomonidan bunday texnologiyalardan foydalanish darajasini oshib borayotganligini aytishimiz mumkin. Shuningdek Orol dengizining qurishi ekologiyaga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

2-rasm.

2021-2022 yillarda hududlar kesimida atmosferaga chiqarilayotgan ifloslantiruvchi moddalar hajmi (ming tonna)

Respublikamizda 2021-yilda viloyatlar, Toshkent shahri hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi kesimida atmosferaga chiqarilayotgan ifloslantiruvchi moddalar hajmi bo'yicha o'rganib chiqsak, Toshkent viloyati eng yetakchi o'rinda turganligini 425 ming tonna, ikkinchi o'rinda qashqadaryo viloyati 132 ming tonna, eng kichik qiymatni esa Jizzax viloyati 3 ming tonna ekanligini ko'rishimiz mumkin. Boshqa hududlar uchun mos ko'rsatkichlarni diagrammadan ko'rishimiz mumkin (2-rasm)[1].

Iqtisodiyotni atrof-muhitga zarar etkazmasdan rivojlantirish murakkab vazifadir, ammo unga barqaror amaliyot va siyosatlar kombinatsiyasi orqali erishish mumkin. Biz o'z tadqiqotimizdan kelib chiqib, bunga erishishning ba'zi yo'llarini taklif qilamiz:

✓ *Qayta tiklanadigan energiya manbalarini qamrab olish:* quyosh, shamol va gidroenergetika kabi qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritish va ulardan foydalanishni rag'batlantirish zarur. Bu qazib olinadigan yoqilg'iga bog'liqlikni kamaytiradi va atrof-muhitga ta'sirini kamaytiradi.

✓ *Yashil infratuzilmani amalga oshirish:* yashil hududlar, jamoat transporti tizimlarini tartiblash va barqaror shahar rejalashtirish kabi barqarorlikka ustuvor ahamiyat beradigan infratuzilma loyihalarini ishlab chiqish.

✓ *Barqaror qishloq xo'jaligini rag'batlantirish:* kimyoviy sarf-xarajatlarni minimallashtirish, tuproq unumdorligini muhofaza qilish va suv resurslarini tejash imkonini beruvchi dehqonchilik amaliyotlarini qo'llab-quvvatlash. Organik dehqonchilik usullari va o'rmon xo'jaligini rag'batlantirish.

✓ *Resurs samaradorligini oshirish:* korxonalarni chiqindilarni ishlab chiqarishni kamaytirish va energiya sarfini minimallashtirish uchun resurslarni tejaydigan amaliyotlarni qo'llashni rag'batlantirish.

✓ *Atrof-muhitga oid qat'iy qoidalarni amalga oshirish:* Iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun atrof-muhitni muhofaza qilish uchun ifloslantiruvchi chiqindilarni utilizatsiya qilishni va tabiiy resurslarni qazib olishni tartibga soluvchi siyosatni qo'llash.

✓ *Ekologik toza texnologiyalarga sarmoya kiritish:* ishlab chiqarish jarayonlariga atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamay bo'ladigan texnologiyalarni tadqiq etish va rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash.

✓ *Yashil innovatsiyalarni rag'batlantirish:* korxonalarni ekologik toza mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish uchun soliq imtiyozlari yoki ekologik tashabbuslar uchun subsidiyalar orqali rag'batlantirish.

✓ *Barqaror turizmni rag'batlantirish:* tabiiy yashash joylarini himoya qiladigan, madaniy muhofazani rag'batlantiradigan va atrof-muhitga zarar yetkazmasdan mahalliy iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlovchi masu'liyatli turizm amaliyotlarini rag'batlantirish.

✓ *Jamiyatni tarbiyalash va jalb qilish:* insonlardagi atrof-muhitni muhofaza qilish muhimligi haqida xabardorlikni oshirish va ularni atrof-muhitni muhofaza qilish bilan birga ularning ehtiyojlarini qondirishni ta'minlashga xizmat qiladigan iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liq qarorlar qabul qilish jarayonlariga jalb qilish.

Ushbu strategiyalarni qabul qilish orqali kelajak avlodlar uchun atrof-muhitni muhofaza qilish bilan birga iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish mumkin.

Xulosa. Dunyodagi hozirgi qoniqarsiz ekologik vaziyat ko'p jihatdan rivojlanishning texnogen turi va rivojlangan mamlakatlarda o'tgan va hozirgi asrlarda iste'molning o'sishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, xavfli chiqindilar va xavfli ishlab chiqarishlar xalqaro savdo va ushbu mamlakatlarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni joylashtirish kanallari orqali rivojlanish darajasi pastroq va ekologik standartlar pastroq bo'lgan mamlakatlarga o'tkazila boshlandi. Bunday transfer, bir tomondan, rivojlanayotgan mamlakatlarga rivojlanish yo'liga kirishga va aholi turmush darajasini oshirishga imkon bergan bo'lsa, ikkinchi tomondan, ushbu mamlakatlarda ekologik vaziyatning yomonlashishiga hissa qo'shdi. Bu esa ayni paytda, tabiatni tegishli muhofaza qilishni ham taqozo etadi.

Tabiatni qayta tiklash, atrof- muhitni kislorodga boyitish inson salomatligi hamda sayyoramizning kelajagi uchun muhimdir.

Hozirgi vaqtda tabiatni muhofaza qilishni ta'minlash masalalari nazariy jihatdan ishlab chiqilgan. Lekin ularni amalga oshirish juda katta mablag' sarflashni talab qiladi. Lekin tadbirkorlik subyektlari faoliyatini tashkillashtirishda ekologik vaziyatga ta'sirini hisobga olish birlamchi vazifa bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Stat.uz- O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasi rasmiy sayti.
2. Elmurodov, M. N., & Tojiyeva, M. M. (2023). KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATINI TASHKILLASHTIRISHDA MOLIYAVIY HISOBNING AHAMIYATI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 44-47.
3. Tojiyeva, M. M. (2022). BIZNESNI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI HAMDA UNI BAXOLASHNING USLUBIY YONDASHUVLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 5, 52-58.
4. Tojiyeva, M. M. Q., & Abdullayev, A. A. U. (2021). The use of modern technologies in statistical data collection. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(12), 752-757.

5. qizi Azimova T. E. ECONOMIC DIRECTIONS IN TEACHING MATHEMATICS //Intent Research Scientific Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 54-56.
6. Raxmonova, V. (2023). THE ROLE AND PLACE OF MATHEMATICAL MODELS IN TEACHING STUDENTS TO SOLVE OPTIMIZATION PROBLEMS. *Modern Science and Research*, 2(4), 592-597.
7. Kamoldinovna, S. Y. (2023). TURISTIK MAHSULOTLAR VA XIZMATLARNI DIVERSIFIKATSIYALASHNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH. QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 8, 66-69
8. Sultonova, Y. (2023). TURISTIK XIZMATLAR VA MAHSULOTLARNI DIVERSIFIKATSIYALASHNI BOSHQARISHNING XORIJ TAJRIBALARI VA UNDAN MAMLAKATIMIZ AMALIYOTIDA FOYDALANISH USLUBIYOTLARI. *Iqtisodiyot Va ta’lim*, 24(4), 318–326.
9. Otto, M., & Thornton, J. (2023). JAHON IQTISODIYOTI VA XALQARO MUNOSABATLAR. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 216-219.
10. Mамurjonovich, U. T. (2022). WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS. ФГБОУ ВО «КАБАРДИНО-БАЛКАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. ХМ БЕРБЕКОВА». КОЛЛЕДЖ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ЭКОНОМИКИ (РОССИЯ) ИСЛАМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТСКИЙ КОЛЛЕДЖ ТАЗКИЯ, 142.
11. Mамurjonovich, U. T. (2023). JAHON IQTISODIYOTIDA YANGI INDUSTRIAL DAVLATLARNING TUTGAN O‘RNI. QO ‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 344-345.
12. Umarov Toxirjon Mамurjonovich. (2024). ERKIN IQTISODIY ZONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA INNOVATSIYALAR VA INVESTITSIYALARNI RAG‘BATLANTIRISHDA KLASTER YONDASHUVINING O‘RNI. *INTERNATIONAL CONFERENCE OF NATURAL AND SOCIAL-HUMANITARIAN SCIENCES*, 1(1), 156–167. Retrieved from <https://universalconference.us/universalconference/index.php/ICNSHS/article/view/277>